

Dve žrtvi.

I.

orjanci so goré, ki ločijo Belokranjsko od ostale Dolenjske. To gorovje je zaradi tega znamenito, ker je bil tù nekđaj glavni prélaz, po katerem so prihajale razne roparske čete na Kranjsko, od koder so se potem pomikale proti drugim deželam. Ko bi znale govoriti goré in njihove skrivne soteske in doline, povedala bi marsikatera, kaj se je kdaj tu godilo. Stare bukve bi govorile o grozovitih činih turških roparjev, pripovedovale bi o junaškeji smrti mnogih hrabrih kristjanov, pa tudi o velikih krivicah, katere so morali pretrpeti bližnji stanovalci. Čez Gorjance so prihajali za Turki divji Bošnjaki, za temi grozoviti Uskoki. Ti so se bili preselili iz Bosne na južno-vzhodnji del Gorjancev ter sè seboj prinesli óno divjo naravo, katera je vsled turškega nasilstva za ónih časov v njih domovini gospodarila. Delati se jim ni ljubilo, zato pa so morali skrbeti, da se na drug način preživé, in ni jim ostajalo drugega, nego pléniti pri sosedih, pri katerih je bilo kaj dobiti. Zna se, da pred njimi ni bil varen nihče, niti ubogi delavec na polji, niti pastir na paši.

Najhuja pa je bila začetkom 18. stoletja uskoška tolpa pod vodstvom Hasana Bisića. Ta je bil poglavar roparske tolpe ter jo vodil po vseh sosednjih krajih, osobito po gradovih in samostanih.

Meseca julija 1736. l. sklenil je Bisić sè svojo predrzno tólpo napasti cistercijenski samostan pri Kostanjevici. Četa njegova, broječa nad petdeset mož, pomikala se je raz Gorjance po gozdu vedno bliže proti dolini, v katerej je bil samostan. Bisić je bil vže poprej — preoblečen, da ga ni nihče poznal — marsikaj poizvedel o samostanu, zato se je zdaj še bolje upal napasti ga. Ali treba mu je bilo še večje gotovosti, da ne odjenja njegova moč, če bi bilo v samostanu dovolj brambe. —

Kake pol ure od samostana stala je tik gozda na samem lesena kočá stare, pobožne vdove, ki je imela sina jedinca. O tem je izvedel Bisić, da je dobro znan v samostanu, kamor je večkrat zahajal k raznim pobožnim opravilom. Hotel si ga je Bisić pridobiti, da bi mu pomagal pri napadu, ker mislil si je, da mu so izvestno vse podrobnosti znane v samostanu. Šel je Bisić sam do kočé ter izpraševal vdovo po sinu. Tega pa ni bilo domá, ker je šel po opravilih v mesto. Ali Bisić se ne da pregovoriti, vedno zahteva, da mu mati mora povedati, kje je sin, in mu ga izročiti. Ko se uboga žena nikakor ne more izkazati in prepričati krutega Uskoka, da sina ni domá, prodere jo ta sè svojim ostrim mečem ter ostavi kočó.

Sin uboge vdove pa je istega dne nesel v Kostanjevico težko zasluženi denar, ki ga je bila njegova mati dolžna trdosrčnemu upniku.

II.

Zmračilo se je. Vsa okolica je bila mirna in po lepej šentjarneskeje dolini ulegal se je počasi večerni mrak, kakor bi vitke Vile spletale nad njo lahno tenčico. Nihče se ni nič hudega nadejal, najmanje pa prebivalci samostana, ki so se ravno po večerji podali vsak v svojo celico. Toda glej! Pri vratih na zahodnej strani samostana, ki še niso bila zaprta, prikaže se tólpa oboroženih Uskokov. V hipu je ležal stražnik, ki je prvi pritekel do vrat, v svojej krvi, a divji roparji so hiteli naprej, da ropajo po samostanu. Redovniki sprva niso vedeli, kaj se je prav za prav zgodilo, ali videč oborožene Uskoke, poskrili so se po skrivnih podzemeljskih prostorih. Da bi se bili branili, o tem ni bilo niti misliti, ker niso imeli niti orožja niti ljudij. Hasan Bisić je hodil sam od celice do celice. Kderkoli je kakega redovnika našel, umoril ga je takój. Kar je bilo dobiti bogastva in dragocenostij, vse je šlo z Uskoki, ki so tudi cerkev oropali njenega dragocenega lepotičja. Ni se še jelo glasiti jutranje petelinje petje, ko je bil samostan popolnoma oropan in opustošen. Uskoki so se vrnili z bogatim plenom zopet preko hriba na svoj dom. Ko se je jelo daniti, pomikala se je grozovita četa vže proti vrhu Gorjancev. Ali nakrat se sliši od vrha sem strašno hromenje in velikanske skale se valé v dolino naravnost proti Bisićeveji tólpi. V hipu jih je mnogo ležalo strašno razmesarjenih po grapah in jarkih. Le malo izmej njih jih je otelo svoje življenje, mej njimi tudi poveljnik Bisić. Vender je pa od tega časa jela ponehavati njegova slava in moč, ker marsikateri izmej ostalih ni mogel pozabiti ubitih svojih tovarišev. Kleli so Uskoki in ugibali, kdo bi jim bil pač provzročil ta grozni čin. Bisiću je takój prišlo na um, kdo bi bil utegnil biti v prvej vrsti mej njegovimi sovražniki. Spomnil se je na dogodek prejšnjega dne, ko je imel pogovor z ono vdovo pod Gorjanci. Žena se mu je zdela pogumna, in ni se čuditi, da bi bil njen sin kos dejanju, ki se je vršilo v toliko kvaro njegovih roparjev. Tolpi ukaže, naj se uleže in malo odpočije v prijaznej dolinici od vseh krajev zaprtej, on sam pa gre z dvema tovarišema naravnost v dolino proti vdovinej koči.

„Ako dobim lopova živega,“ govoril je Bisić, „gorjé njegovej koži. Tu bodete, bratje, imeli samí priliko soditi človeka, ki si upa tólpi hasana Bisića napraviti toliko kvare. Od sedaj zanaprej ne prizanesem nobenemu psu, ki bi si upal prositi Bisića milosti, kri in smrt vsem od kraja!“

Takó je govoril Bisić mej potjo. Ko se pa približajo koči, ter jo pazno preiščejo od vseh strani, ne najdejo žive duše v njej. Truplo vdove je ležalo še tako, kakor je je ostavil Bisić prejšnji dan. V vsej koči ni bilo nikake izpremembe.

„Ni ga tù,“ reče Bisić, „skril se je, dobro vedoč, da ga poišče maščevalna roka. Toda, da si za vselej izbijem iz glave starko in njenega sina, zažgati hočem kočo, v katerej sta stanovala stara čarovnica in njen sin; pepel bodi znamenje vsem, ki se hočejo nad menoj maščevati!“

Zažgali so kočo na treh stranéh in kmalu ni bilo od koče družega, kakor kup pepela. S kočo vred zgorelo je tudi truplo uboge vdove, katero je prejšnji dan prebodel Hasan Bisić sam. Pač si ni nikdar mislila uboga vdova, da bode kdaj njeno kočo nadomeščal pepel, in da bode ona ućakala tako žalosten konec. Toda v onih časih ni bilo drugače, in kakor si ni bil nihče svest svojega premoženja, tako tudi ni mogel misliti, kje in na kak način zapusti ta svet.

III.

Tisto noč, v katerej so Uskoki plénili v samostanu, prišel je sin uboge vdove domóv, da sporoči materi kako je opravil v Kostanjevici. Ali komaj stopi čez prag samotne kočé, zagleda mater v krvi ležati. Bridek jok se mu izvije iz prsij in v trenutku ne vé kaj početi. A kmalu ugane, kdo bi bil umoril njegovo preljubo mater. Napravi se takó v vas premišljajoč mej potjo, kako bi dobil morileca. Ali komaj je prišel do prvih hiš, povedó mu, da se je tropa roparjev podala v samostan na rop. Kdo bi bil raje pomagal samostanskim prebivalcem nego ubogi sosedni kmetje, ali imeli niso ne orožja ne dovolj močij. Znali so pa tudi, da se v samostanu nahajajo skrivna hodišča, da se bodo redovniki lahko poskrili in si rešili vsaj življenje.

V tem času pa pride sinu neka dobra misel v glavo. Znal je, da se pol-drugo uro hodá v hrib blizu pota nahaja mnogo nakopičenega skalovja, pripravljenega vže mnogo časa od Uskokov samih za njihove preganjalce. Ako bi se to skalovje povalilo po hribu, ko se bodo Uskoki vračali proti domu, izvestno se jim napravi veliko kvare. Šlo je toraj več sosedov iz vasi na Gorjance do onega skalovja. Luna jim je sè svojo bledo svetlobo noč razsvetljevala. In glej, v tem, ko so predrzni Uskoki plenili po samostanu in cerkvi, pripravljalo se je vrh Gorjancev kamenje za njih roparsko tolpo, izmej katere jih je mnogo našlo smrt v gosto zaraščenem gozdu. — —

Ko so bili kmetje povalili vse skale proti Uskokom, bežali so po skrivnem potu zopet domóv. A jednemu pa ni dala vest, da bi bežal, in ta je bil pogumni sin uboge vdove. Skril se je v duplo stare bukve, da bi videl, kako se vračajo pobiti Uskoki proti domu in bi morda iz njih pogovora izvedel njihove daljne naklepe. Mladeneč, ki je dobro poznal divje Uskoke, znal je, da to njegovo dejanje ne bode ostalo brez osvete ter bo uskoška druhal preje ali kasneje prišla nad uboge kmete.

Ali slabo je naletel ubogi mladenec. Ne daleč od one stare bukve, ukazal je Bišić roparjem, da naj odpočijejo, a on sam gre proti koči, da ondù dobi svojega sovražnika.

Kaj je Bišić v tem času počel, znano nam je vže iz prejšnjega. Ko se pa zopet vrne k svojim, našel je mej njimi zvezanega mladega človeka, katerega so njegovi ljudje v votlem drevesu ugledali ter ujeli, dobro vedoč, da je jeden izmej onih, ki so valili kamenje. Bišiću ni bilo treba dolgo premišljevat, kdo je ujeti mladenec. Na prvi hip ga je spoznal in grozovito se mu je zasmijalo srce pri tem pogledu. Koliko bi bil dal, da ujame tega človeka, in sedaj ga ima zvezanega pred seboj.

Ni trajalo dolgo in uskoška tolpa je obsodila mladeniča na smrt. Ali smrt mej divjimi Uskoki ni bila brez velikih in grozovitih muk. Kakor vsakega svojega sovražnika, tako so tudi sina uboge vdove grozovito mučili. Še le tedaj, ko se mu je bližal konec življenja, sunil ga je Bišić s svojim ostrim nožem v srce, da se je duša ubogega mladeniča ločila od telesa.

Tudi njemu kakor njegovej materi ni nihče izkopal jame, da bi vánjo položil razmesarjeno telo, temveč našel je svoj grob mej golim skalovjem, kjer se nahaja razna strupena golazen.

Tako je končal hrabri mladeneč svoje življenje. Mnogo bi bil morda še storil v poznejših letih v pogubo roparskih Uskokov, da mu ni bilo sojeno tako zgodaj umreti.

Njegov spomin je ostal mej narodom mnogo let. Na podnožji Gorjancev v samostanu cistercijenskem pa so se dolgo še služile sv. maše za dušo njegovo ter njegove stare matere, dveh žrtev krutih uskoških rok. M. Šašelj.

Pankracij.

(Prosto po ruskem spisal F. G. Podkrimski.) *= Spilkar*

Mačilo se je vže, ko se mali Pankracij vzdrami v vlažnej, mrzlej kleti. Obleka mu je bila tako tenka, da je zadrgetal po vsem životu kakor trepetlika. Tako je ležal vznak v ozkem záboji na umazanih cunjah ter se kratkočasil s tem, da je gledal, kako se mu pri vsakem dihu pokadi iz ust. Mraz je bilo. Skozi podolgosto, omreženo okno je dohajalo v klet le malo svetlobe, zato se je v njej tako hitro stemilo.

Lačen je mali Pankracij. Tiho stopi k bornej postelji, na katerej mu leži vže več dnij bolna mati. Na tej bornej postelji ni nikake žimnice, niti rjuhe niti odeje; nekoliko zdrobljenega sená in snop trde slame, to je vse, kar vidiš na postelji bédne matere. — Kaka usoda jo je zanesla na ta kraj? Imela je nekđaj boljše dni a minuli so hitro in zapustiti je morala domovino s svojim malim Pankracijem. Nekaj let je prosjačila po svetu, preživela mnogo zaničevanja a še več pomanjkanja in béde, a tu v mestu je nakrat smrtno oboléla . . . Jutri bode svet dan! — Deček posluša, ali mati se niti ne gane. Položi jej nalahko svojo nežno ročico na čelo in čudi se, da je tako mrzlo kakor so mrzla mokra tlâ . . . Piha si gorko sapo v roki, sklone se k materinemu lieu ter reče s slabotnim glasom: „Mati, lačen sem! Imaš li še kako skorjico kruha?“ — Mati ne odgovori ničesar. Pankracij nekoliko postoji ne vedoč, kaj bi storil. Nató po prstih tiho otide iz temne kleti. — „Za Bóga, da bi le skorjico kruha dobil kje, naj bi bila še tako stara in trda!“ — Pride na ulico. Kak šum in ropot je danes tukaj! Mnogo lučij in še mnogo več ljudij, konj in vozov! Iz nosnic dirjajočih konj puhté celi obláčk gorke sape, srebrni kraguljci tako prijetno zvené, kopita bijó ob zamrzneni, sè snegom in ledom pokriti tlak in . . . „Bog, kako rad bi jedel, naj bi si bil še tako majhen košček!“ — Prsti ga pekó in zebe ga, zeló zebe.

In zopet ulica, oj, kako široka in dolga! „Še pohodili me bodo!“ — Vse kriči, leta in suje . . . In lučij, koliko je tù krasnih lučij! „Pa kaj to steklo tukaj?“ — Za velikim oknom vidi se v obširno sobano, kder stoji do stropa visoko drevo — nakíteno z mnogimi pozlačenimi papirčki, jabolki in orehi. Oj to je božično drevesce! In pod njim ležé punice, leseni konji, vozički, svinčeni vojaki in še mnogo mnogo igrač vsakovrstne velikosti in barve. Okolo teh igrač pa skačejo lepo opravljeni in rudečelični otroci, smejejo se, igrajo, jedó in pijó, kar in kolikor se jim poljubi. „Oj presrečni otroci!“ — Skozi steklo se čuje celó godba. Tù — deklica in deček vrtita se v krogu okolo božičnega drevesca; otroci se jima glasno sme-